

3. Citko, L. Nazewnictwo osobowe północnego Podlasia w XVI w., Białystok 2001.
4. Czaplicka-Jedlikowska, M. Przewiska szkolne jako przejaw zróżnicowania języka i kultury uczniów wybranych szkołach Bydgoszczy, [w:] Miasto. Przestrzeń zróżnicowana językowo, kulturowo i społecznie, M. Świącicka (red.), t. I, Bydgoszcz 2006, s. 349–367.
5. Kosyl, Cz. Typy motywacyjne przezwisk ludowych, [w:] Onomastyka w dydaktyce szkolnej i społecznej, E. Homa (red.), Szczecin 1988, s. 205–213.
6. Malec, M. Imię w polskiej antroponimii i kulturze, Kraków 2001.
7. Mrózek, R. Słownik motywacyjny antroponimów przezwiskowych socjolektu młodzieżowego, Kraków 2007.
8. Sajewicz, M. Przewiska mieszkańców kilku wsi z białorusko-ukraińskiego pogranicza językowego na Białostoczczyźnie, [w:] Przewiska i przydomki w językach słowiańskich, S. Warchoł (red.), cz. II, Lublin 1999, s. 59–86.
9. Skulina, T. Funkcje przezwiska w systemie antroponimicznym, [w:] Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej, K. Dejna i in. (red.), Warszawa 1974, s. 213–234.
10. Surma, G. Przewiska i przydomki w świetle materiałów opoczyńskich, „Onomastica” 1993, XXXVIII, s. 151–167.
11. Tichoniuk, B. Imiona i ich formy na pograniczu polsko-białoruskim od XVI wieku do roku 1839, Zielona Góra 2000 (skrót: TichI).
12. Бірыла, М. В. Беларуска антрапанімія. Уласныя імёны, імёны-мянушкі, імёны па бацьку, прозвішчы / М. В. Бірыла. – Мінск, 1966. – 328 с.
13. Бояринова, Л. З. Словарь русских личных имен / Л. З. Бояринова [и др.]. – Москва : Школа-Пресс, 1995. – 736 с.
14. Усціновіч, А. К. Антрапанімія Гродзеншчыны і Брэстчыны (XIV–XVIII стст.) / А. К. Усціновіч. – Мінск : Навука і Тэхніка, 1975. – 174 с.
15. Усціновіч, А. К. Слоўнік асабовых уласных імён / А. К. Усціновіч. – Мінск : Літаратура і Мастацтва, 2011. – 240 с.

pozostałe skróty:

- n. – nazwisko
- n. os. – nazwa osobowa
- im. – imię
- wschśł. – wschodniosłowiański
- cerk. – cerkiewny
- por. – porównaj
- n. m. – nazwa miejscowa

Н.О. Свистун

Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка
e-mail: nina-s77@ukr.net

УДК 81'373.231

**РІДКІСНІ ОСОБОВІ ІМЕНА м. ТЕРНОПОЛЯ (УКРАЇНА)
У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХХ СТОЛІТТЯ**

Ключевые слова: *антропоним, именная, женское имя, личное имя, мужское имя, редкостные имена.*

В статье анализируются редкостные мужские и женские имена г. Тернополя (Украина) во II пол. XX века: изменения в составе имён, сохранение классических и появление новых имён, количество и частота употребления на протяжении десятилетий.

RARE PERSONAL NAMES OF TERNOPIL (UKRAINE) IN THE SECOND PART OF THE XX CENTURY

Key words: *anthroponym, noun, personal name, female name, male name, rare names.*

The article analyzes the rare male and female names of Ternopil (Ukraine) in the second part of the twentieth century: changes of name composition, the preservation of classical and the appearance of new names, the number and frequency of use through decades.

Власне ім'я розглядається переважно як мовне явище в аспекті його лінгвістичного та історичного розвитку. Ім'я – це знак, на основі якого індивідуалізується та ідентифікується особа.

Власні особові імена досліджувалися ще давньоєгипетськими, давньогрецькими і давньоримськими вченими. Як особливий клас слів вони були виділені стойками, зокрема Хрісіпом, проте й пізніше – в епоху Відродження, в Новий час, протягом усього XIX століття продовжувалася дискусія, у якій було обговорено чимало як конкретних, однозначних тверджень, що приймалися різними вченими, так і винятково протилежних суджень та концепцій.

Інтерес до людини в усьому розмаїтті її проявів не міг не позначитися на концепції імені, що перетворювалося на межову категорію, оскільки ставало точкою перетину зовнішнього і внутрішнього світів, специфічно відбивало сутність людської природи. Власні імена як своєрідна частина лексичного складу мови є цінним джерелом для різноманітних аспектів лінгвістичних розвідок. Джерелом дослідження послужили списки та журнали видачі свідоцтв про народження Тернопільського міського загсу (тепер – міський відділ реєстрації актів цивільного стану Тернопільського міського управління юстиції). У статті залучаємо методику хронологічних зрізів та кількісно-якісний метод, запроваджені ще В.Д. Бондалетовим [1]. Методика хронологічних зрізів полягає в тому, що імена розділені на групи, так звані хронологічні зрізи за десятками років. Суцільне дослідження особових імен певної території, здійснене протягом тривалого часу, уможлиблює виявлення діахронічних змін іменника певної території та основні тенденції, що діють при цьому. Ми у своїй праці зацентруємо увагу на рідкісних іменах.

Рідкісними називаємо імена, зафіксовані лише в одному десятилітті.

Чоловічі імена. Протягом 1950–2000 рр. трапилося 39 рідкісних чоловічих імен, носіями яких виявилися 48 новонароджених хлопчиків (питома вага 0,65% від загального українського чоловічого іменника міста). Майже всі ці імена належать до імен разового вжитку, маючи лише одного носія. Винятком є II (1960-ті рр.) та VI зрізи (2000 р.), коли окремі особові імена – Карл – зафіксовано 2 рази, Захар – 5 разів.

Так, у I зрізі (1950-ті рр.) трапилося 4 рідкісних імені: Андрон, Діонізій, Мечислав, Юлій. Зазначимо, що ці імена використано для найменування хлопчиків-українців. Виняток становить слов'янське за походженням ім'я Мечислав, яке використано для найменування сина у мішаній сім'ї (батько – поляк, мати – українка).

В ономастиці загальновідомим є факт, що милозвучності імені надають сонорні звуки (в, л, м, н, р, й). Чим більше сонорних звуків в основі імені, тим воно приємніше звучить (пор. Іван, Володимир) [2]. Очевидно, що проривні звуки (т, д) роблять звучання імені різким, пор.: Модест, Тадей, Трифон.

У II зрізі (1960-ті рр.) трапилося 8 рідкісних імен: Адам (1 носій), Іриней (1), Карл (2), Корній (1), Модест (1), Омелян (1), Тадей (1), Трифон (1).

Серед рідкісних імен цього десятиліття можна виділити так звані традиційні імена, здавна характерні для українців: Корній, Омелян, Трифон.

У III зрізі (1970-ті рр.) був такий набір рідкісних імен для найменування українців: Владлен (1 носій), Кристіан (1), Мойсей (1), Ричард (1), Тимотей (1), Тимур (1).

Набір рідкісних імен цього десятиліття цікавий тим, що у сім'ях українців ново-народжених названо неукраїнськими іменами. Більшість імен можна визначити як модні чи такі, які звучать на іноземний лад. Так, простежуємо штучне новоутворення Владлен. Подібні імена почали з'являтися після революції 1917 року, коли церква була відокремлена від держави і батьки надавали дітям імена, що виходили за межі канонічних. Вони відбивали реалії тогочасної дійсності, проте не всі вони пройшли випробування часом. Очевидно, вибираючи ім'я для своєї дитини, батьки не задумувалися над його етимологією, а бралось до уваги звучання імені. До складу антропоніма Владлен входять 4 сонорних (в, л, л, н), що надає імені милозвучності.

Прагнення до оригінальності назвати дитину на «іноземний лад» зумовило появу в українських сім'ях імен Кристіан (на зразок французького Крістіан) та Ричард. Такі імена вносять цікаве розмаїття в іменник міста. В іменнику наявні д.-євр. Мойсей та монгольське Тимур.

Цікавим у досліджуваному матеріалі є ім'я Тимотей, яке не фіксується жодним словником особових імен. Можемо трактувати його як варіант від рос. Тимофей, укр. Тимофій. У літературі відомою постаттю є Тимотей Бордуляк (український письменник, автор збірок «Ближні» (1899), «Оповідання з галицького життя» (1903) та ін.).

У IV зрізі (1980-ті рр.) трапилося тільки два рідкісних імені: Теодозій (1) та Фелікс (1). Цікавим для іменника є ім'я Теодозій. У такому вигляді його словники не фіксують (на відміну від жіночого Теодозія, яке знаходимо в словнику-довіднику власних імен людей). Натомість наявні Феодосій, Федосій, Федос, Федось, Тодос, Тодось, Тодосій [5, 106]. Крім того, ім'я Теодозій можна розглядати як чоловічу форму до жіночого Теодозія.

Рідкісні імена V зрізу (1990 р.) представлені такими антропонімами: Давид (1 носій), Зореслав (1), Іларіон (1), Ілля (1), Леонтій (1), Онисим (1), Платон (1), Федір (1).

В останні десятиріччя минулого століття стали популярними імена, які даються за родинною традицією на честь батька, дідуся, близького родича: Давид, Іларіон, Ілля, Онисим, Платон, Федір, тобто простежується повернення до «старих, забутих» імен.

Цікавим є особове ім'я Онисим. Воно вважається традиційно українським, часто трапляється в художній літературі для найменування персонажів XIX – початку XX століття.

Розмаїття в антропонімікон міста вносять імена Зореслав, Леонтій.

Список рідкісних імен останнього, VI зрізу (2000 рр.), представлений такими іменами: Аркадій (1), Богодар (1), Дем'ян (1), Ждан (1), Захар (5), Маркіян (1), Матвій (1), Микита (2) / Никита (1), Нестор (1), Симон (1).

Межі іменника розширилися за рахунок старих імен – канонічних і слов'янських, які утворюють у ньому новий антропонімічний шар. Іменник розширився внаслідок повернення до життя «старих» імен Дем'ян, Захар, Матвій, Микита / Никита. Цікаве розмаїття в антропонімікон міста вносять імена Аркадій, Маркіян, Нестор, Симон.

Щодо імені Маркіян, то в літературі відоме ім'я Маркіяна Шашкевича – письменника, громадського діяча, одного із засновників літературно-культурницького гуртка «Руська трійця».

Антропонімікон м. Тернополя поповнився цікавими і неординарними іменами: Богодар (подарований Богом) і Ждан (жданий, давно очікуваний, бажаний), зафіксованими в «Словнику українських імен» І. І. Трійняка [6, 50; 137].

До рідкісних імен у ХХ столітті можна долучити подвійні. Якщо, наприклад, у ХІХ та 1940-х рр. ХХ століття наявність подвійних імен в антропоніміконі міста була дуже поширеною, то в межах від 1950 до 2000 року кількість подвійних імен суттєво зменшилася. Причиною цього може бути те, що друге ім'я (тільки за бажанням батьків) дається церквою при хрещенні дитини і не завжди фіксується в актах про народження міського відділу реєстрації актів цивільного стану Тернопільського міського управління юстиції. Ніякого тиску чи нав'язування імені немає. Крім того, на сьогодні більше однієї реєстрації імен не радять самі працівники рагсу, бо в майбутньому у людини можуть виникнути незручності при оформленні паспорта та інших офіційних документів.

Так, у І (1950-ті рр.), ІІІ (1970-ті рр.), ІV (1980-ті рр.) та V (1990-ті рр.) зрізах чоловічі подвійні імена в записах актів та журналах видачі свідоцтв взагалі відсутні, у ІІ (1960-ті рр.) трапилося лише два подвійних імені: Орест-Ярослав (для найменування українця), Збігнєв-Едвард (для найменування новонародженого польської національності). У VI зрізі (2000 р.) зафіксовано лише одне чоловіче подвійне ім'я для найменування українця – Юрій-Михайло.

Жіночі імена. Протягом 1950–2000 рр. трапилося 40 рідкісних жіночих імен, носіями яких виявилось 60 новонароджених дівчаток (питома вага від загальної кількості новонароджених дівчат 0,88%).

Переважно це імена разового вжитку, які мають одного носія, проте є і винятки. У І зрізі (1950 р.), наприклад, ім'я *Теодозія* зафіксовано 4 рази, у ІІІ зрізі (1960 р.) – *Варвара* – 2, *Гелена* – 4, *Євдокія* – 5, *Казимира* – 2, *Станіслава* – 3, *Текла/Текля* – 2, у ІV (1970 р.) – *Клавдія* – 3, у VI – *Поліна* – 3.

Так, у І зрізі (1950 р.) зафіксовано 3 рідкісних імені: *Густа*, *Данута*, *Теодозія*.

Ім'я *Густа* – розм. варіант від *Августа* (жін. до *Август*) або *Густава* (жін. до *Густав*) [5, с. 115, 131].

Данута – запозичення з польської – використано для найменування дівчинки-українки. Це ім'я не фіксують українські словники імен [4; 6].

У ІІ зрізі (1960 р.) трапилося 12 рідкісних імен (з варіантами 14): *Варвара* (2 носії), *Гелена* (4), *Геновефа* (1), *Даніїла* (1), *Євдокія* (5), *Ірма* (1), *Казимира* (2), *Клара* (1), *Пелагея* (1), *Раїса* (1), *Станіслава* 1/*Станіслава* 2 (3), *Текла* 1, *Текля* 1 (2).

Набір імен дуже різноманітний.

Цікавим є ім'я *Геновефа*. Це рідкісне неканонічне ім'я-архаїзм уперше у наших дослідженнях трапилося у ХІХ столітті. Спостерігаємо жіночі утворення: *Даніїла* (до імені *Данило*), *Казимира* (до *Казимир*).

Ім'я *Євдокія* має найбільшу кількість носіїв серед усіх рідкісних імен ХХ століття.

Антропоніми *Ірма* та *Пелагея* охоплюють незначну кількість носіїв.

Розширили межі іменника антропоніми *Клара* та *Раїса*.

Урізноманітнили антропонімікон міста композит *Станіслава* (до чол. *Станіслав*), традиційне українське *Текля/Текла*.

У ІІІ зрізі (1970 р.) зафіксовано 4 рідкісних імені: *Злата* (1), *Клавдія* (3), *Мальвіна* (1), *Роксана* (1), носіями яких виявилися 6 новонароджених дівчаток, що становить 0,60% від усіх новонароджених жіночої статі цього періоду. Цей період ознаменувався відновленням давньослов'янських імен. В.А. Никонов відносить подібні антропоніми до таких, які у свій час були відхилені і заборонені церквою (*Злата*, *Роксана*) [3, 68].

У цей період відбувається проникнення в український іменник антропоніма із західноєвропейських мов – *Мальвіна*.

Антропонім *Клавдія* – жіноче до чоловічого *Клавдій*, утворене за допомогою флексії *-я*.

У IV зрізі (1980 р.) знаходимо 3 рідкісних імені: *Вілена*, *Орися*, *Феофана*, кожне з яких має по одному носію (питома вага 0,20%). *Вілена* – штучне утворення, в якому люди прагнули відобразити події та ідеологію минулого, жіноче утворення до чол. *Вілен*, утворене за допомогою флексії **-а**. Ім'я *Орися* фіксується як офіційне документальне ім'я і як варіант грецького *Орина*.

Межі жіночого іменника розширилися за рахунок повернення до вжитку старого календарного імені *Феофана* (жін. до чоловічого *Феофан*).

У V зрізі (1990 р.) зафіксовано 8 рідкісних імен: *Андрія* (1), *Весна* (1), *Віталіна* (10), *Зоя* (1), *Ляня* (1), *Марита* (1), *Ружана* (1), *Фаїна* (1). Ними названо 8 новонароджених, що становить 0,40% від усіх новонароджених дівчаток цього періоду.

Серед них наявні жіночі відповідники *Андрія*, *Віталіна* до чол. *Андрій*, *Віталій*, утворені за допомогою формантів **-я**; **-іна** (проф. П. П. Чучка зазначає, що форманти **-я**; **-іна** набагато рідше виступають засобами творчої фемінізації, ніж, наприклад, **-а**) [7].

Дуже цікаве і неординарне розмаїття в антропонімікон міста вносить ім'я *Весна* (*Борисова Весна Олександрівна*) – народилася в березні. П. П. Чучка у статті «Слов'янські автохтонні імена, гідні реабілітації» зазначає, що в наших предків було немало імен, які називали новонародженого за часом або за місцем появи його на світ (*Буря*, *Веселка*, *Гроза*, *Гроловиця*, *Зима* та под.) [7, 98]. Можливо, саме цим керувалися батьки при виборі імені для новонародженої, а можливо, даючи таке ім'я, вони бажали дочці у житті радості, ніжності, краси, добра, з якими асоціюється весна як пора року. Антропонім *Весна* з наголосом на першому складі функціонує у словенів, болгар.

У наших офіційних списках трапилося ім'я *Ляня* (Шафранська). Словниково-довідник Л.Г. Скрипник, Н.П. Дзятківської «Власні імена людей» фіксує це ім'я як демінутив від *Ліана* чи *Ліліана* [5, 152–153] або можна його долучити до болгарського *Ліляна/Юляна*.

Цікавим є антропонім *Марита* (прізвище *Банько*), який не зафіксований словниками власних імен. Можливо, батьки надали дочці таке ім'я під впливом засобів масової інформації, перегляду кіно, закордонних серіалів, а можливо, це варіант традиційного імені *Марина*. Крім цього, ім'я *Марита* можна вважати усіченим варіантом за типом синкопи імені *Маргарита*. Запозичене з болгарської *Ружана* (*Ружана Степанівна Віхнич*) зафіксоване у словниках як *Ружена* [5, 178].

Межі українського іменника розширилися за рахунок антропонімів *Зоя* та *Фаїна*, на нашу думку, більше притаманних російській антропонімії.

У VI зрізі (2000 р.) зафіксовано 9 рідкісних імен: *Богуслава* (1), *Божена* (1), *Ванесса* (1), *Елеонора* (2), *Еліна* (1), *Елла* (1), *Кароліна* (1), *Ольвія* (1), *Поліна* (3). Ці антропоніми було використано для найменування 12 новонароджених жіночої статі, що становить 0,90% від усіх новонароджених дівчаток цього періоду.

Межі жіночого іменника розширилися за рахунок давнього слов'янського композита *Богуслава* – жін. до *Богуслав*, імен *Божена*, *Поліна* – скорочений варіант імені *Аполлінарія*, що став документальним, *Ванесса* – можливо, дано за бажанням батьків назвати дитину «на іноземний лад» чи на честь відомої у світі людини (наприклад, відомої скрипачки *Ванесси Мей* чи актриси *Ванесси Параді*). Серед жіночих запозичених імен функціонують *Еліна*, *Елеонора*, *Елла*, *Кароліна*.

Цікаве розмаїття в антропонімікон міста вніс неологізм *Ольвія*. У такому вигляді його не фіксують словники українських власних імен людей, проте у «Словнику українських імен» І.І. Трійняка знаходимо ім'я *Олівія* – італ. < лат. “oliva” „маслина”, «олива» (плід і дерево) [6, 267], а в «Словаре русских личных имён» Н.А. Петровського знаходимо чоловіче *Ольвіан*, яке трактується як стародавнє рідкісне, від гр. “olbios” – «щасливий, блаженний» [4, 170]. Крім того, *Ольвія* – один із найбільших античних центрів у

Північному Причорномор'ї, античне грецьке місто-держава. У літературі відомий роман В.Л. Чемериса «Ольвія», названий за іменем головної героїні та її рідного міста.

До рідкісних, на відміну від XIX століття та 1940-х рр. XX століття, можна віднести подвійні, які не завжди фіксуються в офіційних актових записах.

Так, у I (1950 р.), II (1960 р.), III (1970 р.), VI (2000 р.) зрізах подвійні імена в актових записах та журналах видачі свідоцтв про народження відсутні. У IV зрізі (1980 р.) зафіксовано 2 подвійних імені – *Віра-Оксана*, *Любов-Надія*, які мають по одному носію. У V зрізі (1990 р.) трапилося лише одне подвійне ім'я *Єва-Марія*. Варто зазначити, що антропонім *Єва* у одиничному варіанті в наших матеріалах не зафіксований, лише один раз у складі подвійного.

Підсумовуючи, зазначимо, що в процесі історичного розвитку змінюється суспільно-економічний, політичний стан, що накладає певний відбиток і на антропоніміку, зокрема на власні імена. Одні імена можуть з'являтися, інші – зникати, в одних може збільшуватися коло вживання, в інших – звужуватися, може змінюватися і соціальний аспект вживання власних імен. Загалом функціонування власних назв підпорядковане не лише мовним законам, а й залежить від різних позалінгвістичних чинників – соціально-історичних, культурних та юридичних закономірностей.

Література

1. Бондалетов, В. Д. Русская ономастика / В. Д. Бондалетов. – М. : Просвещение, 1983. – 224 с.
2. Колесник, Н. С. Особові імена в українських народних обрядових піснях : дис. ... канд. філол. наук : 10. 02. 01 / Н. С. Колесник. – Чернівці, 1998. – 218 с.
3. Никонов, В. А. Имя и общество / В. А. Никонов. – М. : Наука, 1974. – 278 с.
4. Петровский, Н. А. Словарь русских личных имён / Н. А. Петровский. – М. : Рус. яз., 1980. – 384 с.
5. Скрипник, Л. Г., Дзятківська, Н. П. Власні імена людей : словник-довідник / Л. Г. Скрипник, Н. П. Дзятківська. – К., 1996. – 335 с.
6. Трійняк, І. І. Словник українських імен / І. І. Трійняк. – К. : Довіра, 2005. – 509 с.
7. Чучка, П. П. Слов'янські автохтонні імена, гідні реабілітації / П. П. Чучка // Українська мова. Науково-теоретичний журнал. – 2003. – № 4. – С. 97–106.

Т.В. Скребніва

Витебский государственный университет имени П.М. Машерова
e-mail: skrebneva81@gmail.com

УДК 811.161.1'373.232.1(476.5)

ЛИЧНЫЕ ИМЕНА КАК РЕПРЕЗЕНТАНТЫ СОЦИОКУЛЬТУРНОГО ПРОСТРАНСТВА РЕГИОНА

Ключевые слова: *антропонимия, личное имя, фамилия, урбанонимия, прецедентные имена, Витебский регион.*

В докладе выявляются особенности функционирования личных имен Татьяна, Александр в социокультурном пространстве Витебщины. Прослеживается частотность употребления указанных имен в синхронии и диахронии, описывается система их неофициальных модификатов, устанавливается взаимосвязь с другими единицами ономастического пространства региона.